

її детального дослідження для вдосконалення засад побудови та функціонування, з метою досягнення її найбільшої ефективності.

Використані джерела інформації:

1. Малащенко Г.Ф. Державне регулювання банківської діяльності як необхідна умова ефективного функціонування економіки України // Механізм регулювання економіки, економіка природокористування, економіка підприємства та організація виробництва. Суми - Вип.4. - 2000.
2. Петренко К. В. Регулювання банківської системи України // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка Серія "Економіка". Вип. 47–2001.
3. Лобозинська С.М. Державне регулювання банківської системи України [монографія] / С.М. Лобозинська. – Львів.: ЛНУ імені Івана Франка, 2010. – 416 с.
4. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua.htm>.
5. Закону України «Про Рахункову палату» від 11.07.1996 № 315/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua.htm>.
6. Закону України «Про Національний банк України» від 20.05.1999 № 679-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua.htm>.
7. «Положення про Адміністрацію Президента України», затверджено Указом Президента України від 2 квітня 2010 року № 504/2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/10812.html>.
8. «Деякі питання Адміністрації Президента України», затверджено Указом Президента України від 5 квітня 2011 року № 352/2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/13322.html>.
9. Управління суспільним розвитком: словник-довідник /За заг. ред. А.М.Михненка, В.Д.Бакуменка. - К.: Вид-во НАДУ. - 2006. - 210 с.
10. Державне управління: словник-довідник // Укладачі: В.Д.Бакуменко (кер. творчого кол.), Д.О.Безносенко, І.М.Варзар, В.М.Князев, С.О.Кравченко, Л.Г.Штика. За заг. ред. В.М.Князева, В.Д.Бакуменка. - К.: Вид-во УАДУ, 2002. - 228 с.
11. Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг».

Рецензент: Бакуменко В.Д., д.держ.упр., професор.

УДК: 368. 914(091) (477)

Бєлоусов В.М.,

здобувач Академії муніципального управління

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ СИСТЕМИ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В КОНТЕКСТІ ІСТОРІЇ

У статті розглянуті історичні умови виникнення та становлення системи пенсійного забезпечення. Визначені основні етапи розвитку та змін системи пенсійного забезпечення та передумови її реформування в Україні.

В статье рассмотрены исторические условия возникновения и становления системы пенсионного обеспечения. Определены основные этапы развития и изменений системы пенсионного обеспечения, а также предпосылки к ее реформированию в Украине.

The article discussed the historic conditions for the emergence and development of the pension system. Defined are the main stages of development and changes of the pension system, as well as the preconditions for its reform in Ukraine.

Постановка проблеми. Становлення України як демократичної, соціально-орієнтованої, правової держави має на меті підвищення рівня життя її громадян до соціальних стандартів цивілізованих країн світу. Досягненню цього сприятиме виважена і збалансована соціальна політика, спрямована на соціальний прогрес, тобто на подолання бідності, зменшення майнового розшарування населення, поліпшення добробуту, посилення соціальної стабільності та одночасного перетворення соціальних чинників на важливий інструмент прискорення економічного розвитку. Серед актуальних соціально-політичних завдань одне із проблемних місць займає пенсійне забезпечення, яке має базуватись на засадах соціальної справедливості та сприяти гідному життю непрацездатних громадян. Особлива роль при цьому належить обов'язковому пенсійному страхуванню як основі гарантованості майбутнього достойного життя пенсіонерів.

Зниження ефективності господарювання і спад виробництва, низький рівень заробітної платні, висока інфляція на початку економічних реформ призвели до різкого зменшення реальної ваги пенсій, виникла невідповідність розміру пенсій людини за віком її трудовому внеску протягом періоду працездатності. Криза платежів і складний фінансовий стан підприємств обумовили несвоєчасну і неадекватну виплату внесків на пенсійне забезпечення, а також зростання заборгованості з виплати пенсій населенню [1]. У зв'язку з цим потребують подальшого поглиблення і доповнення теоретичні та методичні положення, пов'язані з реформуванням пенсійного забезпечення та вдосконаленням системи управління Пенсійним фондом України. Без ґрунтовного дослідження історичного процесу становлення і розвитку системи пенсійного забезпечення, неможливо визначити правильний напрям її реформування у найближчому майбутньому.

Аналіз останніх досліджень та публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Проблеми пенсійного забезпечення знайшли своє відображення в працях М.Вінера, Р.Вона, С.М.Четиркіна, Л.І.Якобсона та інших фахівців. Українськими вченими, законодавцями і практиками розробляються заходи, спрямовані на створення нової системи пенсійного забезпечення, на пом'якшення негативних наслідків зниження рівня життя пенсіонерів, компенсацію втрат найменш забезпечених верств населення. Значний внесок в дослідження цих проблем внесли Б.Зайчук, Б.Є.Надточій, О.Ф.Новикова, С.В.Тютюнникова, П.П.Овчаренко, В.Яценко. Особливий інтерес становлять роботи, в яких аналізуються перспективи розвитку пенсійної системи та можливості введення в Україні альтернативних форм пенсійного забезпечення.

Разом з тим у теорії та практиці управління пенсійним забезпеченням залишаються недостатньо повно дослідженими питання

самого процесу і напрямків реформування Пенсійного фонду, історичні та національні аспекти створення системи пенсійного забезпечення, методи аналізу її діяльності, процеси розподілу ресурсів Пенсійного фонду в регіональному розрізі, процеси ефективного формування, розподілу й використання коштів Пенсійного фонду України та інші проблеми. Визначення місця Пенсійного фонду України і його взаємозв'язку з іншими ланками пенсійної системи, а також розробка і впровадження у практику нових підходів до управління Пенсійним фондом та його ресурсами є головними умовами підвищення життєвого рівня значної частини населення країни та розв'язання вузла соціально-економічних проблем.

Метою статті є дослідження системи пенсійного забезпечення у контексті узагальнення історії її розвитку та тенденцій реформування пенсійної системи з урахуванням соціально – економічних процесів у сучасному суспільстві.

Виклад основного матеріалу. Історія пенсії йде корінням вглиб століть – ще у I столітті до н.е. Юлій Цезар ввів державне забезпечення військових після завершення служби. Із розвитком держав змінювалася й ідеологія пенсії: у минулому вона була символом привілеїв та значимості, тепер набула більш широкого соціального значення. Протягом майже двадцяти століть, держави забезпечували людей, які завершили державну та військову служби, землею та грошовими коштами.

Першим же офіційно увів солідарну державну пенсію для всіх працюючих Отто фон Бісмарк, канцлер Німеччини – це сталося в 1889 році. 20 років потому естафету підхопили Великобританія та Австралія, а Сполучені Штати Америки прийшли до державної пенсійної системи в 30-ті роки XX століття. СРСР надав народу право на пенсію за віком лише в 1956 році [5].

До жовтня 1917 року соціальне забезпечення людей похилого віку на території царської Росії будувалось не на основі врахування досягнутого віку, а на підставі втрати працездатності та настання інвалідності. Не дивлячись на те, що багато країн Європи вже на початку XX століття почали запроваджувати соціальне страхування по старості, в Росії, а потім і в СРСР випадок настання старості аж до 1928 року не включався до сфери соціального страхування. Лише втрата працездатності та інвалідність визнавались пролетарською державою сферою соціального забезпечення на підставі ось такого принципу: «... фарисейська повага до сивини та зморщок - це витівка для пролетарської моралі... Якщо ти старий, але ще здатний до праці - працюй. А якщо перестав бути працездатним - одержуй пенсію.» Проте для окремих категорій працівників пенсійне забезпечення по старості почали запроваджувати дещо раніше. Так, викладачі вищих навчальних закладів були охоплені пенсійним забезпеченням по старості з 1924 року при досягненні 65 років, робітники текстильної промисловості - з 1928 року, зайняті в провідних галузях важкої промисловості та транспорту - з 1929 року. Таким чином, пенсійне забезпечення на той час не носило

всеохоплюючого характеру. Лише в 1932 році після проведеного обстеження робітників, які виходили на пенсію по інвалідності у зв'язку з втратою працездатності, воно було розповсюджене на робітників усіх галузей народного господарства.

Законодавче встановлення пенсійного віку - 55 років для жінок і 60 років для чоловіків було здійснене в СРСР протягом 1928 - 1932 років [3]. У той час вважалося, що на межі названого віку у більшості людей чітко виявляються ознаки постаріння організму, що ускладнює їх регулярну професійну діяльність. Виходячи з цього і був встановлений хронологічний пенсійний вік, який відтоді не змінювався.

Проблема підвищення пенсійного віку хоча і поставала з часом, але все ж не виходила за рамки наукових дискусій, бо відносно низький вік виходу на пенсію в СРСР та країнах Східної Європи розглядався як одне із головних завойовань трудящих при соціалізмі. Очікувана тривалість життя при народженні наприкінці 20-х років становила в середньому 47 років, в тому числі у чоловіків - 45, а у жінок - 49 років. А середня тривалість життя при виході на пенсію була у чоловіків 15,5 років при досягненні віку 60 років, а у жінок - 16,56 року у віці 55 років. Для порівняння відмітимо, що очікувана тривалість життя при народженні в 1997 - 1998 рр. в Україні склала 68 років, у тому числі у чоловіків 63 роки, і у жінок 73 роки [3]. Тривалість життя при досягненні пенсійного віку у чоловіків становить сьогодні в середньому 14,2 роки, а у жінок при досягненні 55 років - 22,5 роки. Таким чином, загальна тривалість життя збільшилась за 70 років для обох статевих груп в середньому на 21 рік, тоді як термін дожиття при виході на пенсію у чоловіків зменшився майже на 1,5 року, а у жінок він збільшився на 6 років [3].

Але чому встановили неоднаковий віковий ценз для чоловіків і жінок? Сьогодні в Україні навіть не кожен фахівець може правильно пояснити цей «феномен». Насправді ж, рішення щодо різного пенсійного віку не мало ніяких фізіологічних обґрунтувань. Так склалося історично, з самого початку запровадження солідарної пенсійної системи, і не в Радянському Союзі, а у Німеччині часів канцлера Отто фон Бісмарка. Демографи стверджують, що наприкінці XIX століття у середньо - статичній німецькій сім'ї чоловік був на п'ять років старший за дружину. Це означає, що якби пенсійний вік був однаковим, то чоловіки виходили б на пенсію на цілих п'ять років раніше, ніж їхні дружини [5].

В 1956 році був прийнятий Закон СРСР «Про державні пенсії», який закріпив існуючу на той час нерівність у соціальному забезпеченні робітників і службовців, з одного боку, і колгоспників - з іншого. Крім того, цей Закон відокремив пенсійне забезпечення від державного соціального страхування, що можна прослідкувати за ознакою методів їх фінансування. Якщо соціальне страхування фінансувалось із фонду, який створювався за рахунок страхових внесків, що сплачували всі підприємства і установи в обов'язковому порядку за працюючих на них робітників та службовців, то пенсії фінансувались з Державного бюджету. І хоча фонд соціального

страхування тоді також був складовою частиною Державного бюджету, наповнення його здійснювалось не за рахунок загальних податкових надходжень, а за рахунок окремого страхового збору (нарахувань на фонд оплати праці). Відсутність будь-яких страхових внесків з боку працівників розглядали як одне з досягнень «розвинутого соціалізму». Протягом перших 50 років існування радянської влади половина економічно активного населення України (а до початку 50-х років - його переважна більшість) взагалі була виключена з державної пенсійної системи. Наприклад, у 1960 році в Україні проживало 5,6 мільйона осіб пенсійного віку, або 13,5% загальної чисельності населення країни, але загальна чисельність пенсіонерів становила лише 4,4 мільйона осіб, тобто на 21 відсоток менше. Та з усього числа пенсіонерів лише 844 тисячі, або 19,2% були пенсіонерами по старості. Решту становили пенсіонери по інвалідності, за вислугу років, в разі втрати годувальника, колишні військові та члени їх сімей.

З прийняттям 15 липня 1964 року Закону СРСР «Про пенсії і допомогу членам колгоспів» почала вирішуватись, нарешті, проблема пенсійного забезпечення і для цієї категорії зайнятого населення. Пенсійний вік для колгоспників спочатку встановили вищим, ніж для «державних» пенсіонерів - 65 років для чоловіків і 60 років для жінок. Через три роки - у 1968 році, колгоспники отримали право на пенсію по старості з такого ж віку, як робітники та службовці, тобто для них пенсійний вік був зменшений на 5 років [2]. Іншим проявом несправедливості держави по відношенню до пенсіонерів-колгоспників було гарантування їм значно нижчого рівня пенсійного забезпечення, ніж робітникам і службовцям. Наприклад, у 1970 році в Україні пенсіонери-колгоспники становили 42 відсотка чисельності всіх пенсіонерів, і їхня середня пенсія за віком була у чотири рази меншою, ніж державна пенсія за віком - відповідно 13,8 та 56,1 рублів. Пенсіонери-колгоспники одержували пенсії, що не перевищували 20-30 відсотків середнього заробітку у сільському господарстві [4]. Відносне скорочення різниці між розмірами пенсійних виплат колишнім робітникам і службовцям та колгоспникам (до 75%) відбулось лише у 80-і роки. І лише за два роки до розпаду Радянського Союзу - 1 жовтня 1989 року, була ліквідована відмінність в пенсійному забезпеченні колгоспників, робітників та службовців [4].

Впродовж 80-х років уряду СРСР вдавалось забезпечувати виплату відносно пристойних пенсій тому, що:

- а) економічна система не знаходилась в стані перманентної кризи;
- б) демографічна ситуація була сприятливою для солідарної пенсійної системи;
- в) існувала загальна трудова повинність для працездатного населення;
- г) масштаби неформальної зайнятості були незначними і практично не існувало проблеми ухилення від сплати податків.

В 1990 році, після прийняття законів СРСР «Про пенсійне забезпечення громадян в СРСР» та «Про пенсійне забезпечення

військовослужбовців», практично завершився процес створення єдиної всеохоплюючої системи пенсійного забезпечення, яка діяла за єдиними умовами та нормами. Звичайно, ця система не була побудована повністю на принципах страхування, - фактично це було поєднання принципів соціального страхування і соціальної допомоги, але вона закладала страхові основи, передбачивши відокремлення пенсійної системи від держбюджету. Джерелом коштів для фінансування пенсій став не Державний бюджет, як раніше, а Пенсійний фонд, який формувався за рахунок коштів, що відраховувалися підприємствами і організаціями з фонду оплати праці, а також страхових внесків громадян. Крім того, кожному працюючому за місцем роботи щорічно заповнювалась вкладка до трудової книжки з відміткою сплаченої суми страхових внесків у розмірі одного відсотку нарахованого заробітку. Це була своєрідна перехідна форма до запровадження персоніфікованого обліку страхового стажу та сплачених внесків до Пенсійного фонду, і вона була розрахована на створення в майбутньому більш справедливої пенсійної системи. На жаль, ця перехідна система не була пристосована до нових економічних умов і тому не мала успіху.

Чинна українська пенсійна система спирається на принцип «негайної виплати» (pay-as-you-go), коли страхові внески до Пенсійного фонду негайно виплачуються пенсіонерам, тобто, відбувається солідарний (горизонтальний) перерозподіл доходів сьогоднішніх працівників на користь сьогоднішніх пенсіонерів. У солідарній системі щомісячний розмір пенсії обчислюється виходячи з розміру заробітку і тривалості трудового стажу, а призначена пенсія є довічною (у деяких випадках пенсія виплачується і після смерті пенсіонера).

Теоретично, надходження від сплати страхових внесків повинні бути достатніми для виплати пенсій нинішнім пенсіонерам. Але на практиці з ряду причин солідарну систему можуть спіткати фінансові труднощі. За таких темпів спаду виробництва та інфляції, яких зазнала українська економіка у останні роки, неплатоспроможною стане будь-яка пенсійна система. В світі не існують фінансові інструменти, що запобігали б реальному знеціненню пенсій в періоди подібних стагфляційних «провалів». Несприятливі недавні тенденції на ринку праці, пов'язані з різким падінням реальної заробітної плати, зростанням безробіття і вимушеної неповної зайнятості, скороченням участі працездатного населення у складі робочої сили, а також ліберальне пенсійне законодавство призвели до ситуації, коли значно менша кількість платників страхових внесків і податків при більш вузькій базі оподаткування вимушені фінансувати соціальні виплати для зростаючої чисельності потенційних одержувачів - пенсіонерів, безробітних і інших малозабезпечених осіб.

Єдиним можливим виходом із цього становища є створення іншої моделі пенсійного забезпечення, аніж та, яка базувалася виключно на солідарній системі і була в основі «соціалістичного добробуту». При цьому

слід погодитися з тим, що поширення накопичувального пенсійного забезпечення є одним із способів перерозподілу фінансових тягот між індивідуумом та суспільством (державою), шляхом підвищення відповідальності застрахованого у разі настання страхового випадку.

Зауважимо, що недержавні пенсійні фонди не є нововведенням, а існують ще з початку XVIII століття. Перший пенсійний фонд, організований за принципом «зароби собі на пенсію сам» був створений в Англії; згодом такий фінансовий інструмент прийшов до царської Росії, де називався «касою» [5]. У нашій країні третій рівень з'явився зі вступом в силу Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» на початку 2004 року, але ж на сьогодні його важко назвати ефективно діючим в силу багатьох причин.

Висновки. Солідарна система пенсійного забезпечення спирається на принцип солідарності поколінь – коли працюючі оплачують пенсію сьогоднішнім пенсіонерам. Гроші рухаються від молодших до старших, тому ця пенсійна система і називається «солідарною». Така система прекрасно справлялася зі своїми завданнями практично до кінця XX століття, коли історія пенсії не була відмічена кризою. Основною причиною кризи стало старіння населення: менше працюючих, більше пенсіонерів – на зарплату збільшилося навантаження, що призвело до спотворення пропорцій ринкової економіки. З'явилася необхідність у нових системах пенсійного забезпечення та реформуванні існуючої системи, появі недержавних пенсійних фондів. Основними засадами, на яких базувалася країна «соціалістичного добробуту» і які гарантували успіх існуючій системі пенсійного забезпечення в СРСР були:

- повна (або соціальна) зайнятість;
- дотації на ціни на споживчі товари та послуги (включаючи житло);
- суспільна служба охорони здоров'я, послуги в галузі освіти та культури, які надаються безплатно або за номінальними цінами;
- пов'язані з трудовою діяльністю допомоги із соціального страхування охоплювали майже 100 відсотків населення;
- різноманітні натуральні та грошові соціальні допомоги, що надавалися через державні підприємства, включаючи і колгоспи.

Але ж на жаль в умовах сучасності, ці засади успішного функціонування лише солідарної системи пенсійного забезпечення, є нездійсненними.

Сьогодні ми бачимо, що всі розвинені країни прийшли до розумного компромісу між державною та приватними пенсіями у вигляді збалансованої трьохрівневої системи. Кожна держава вибудовує власну модель пенсійної системи з урахуванням своїх національних особливостей, історичних аспектів становлення системи пенсійного забезпечення та сучасних проблем економіки, при цьому пропорції недержавної пенсії в пенсійній системі поступово збільшуються.

Використані джерела інформації:

1. Доповідь «Про соціально-економічне становище України за 2010 рік» [Електронний ресурс]. – Режим доступу до стор.: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
2. Концепція соціального забезпечення населення України № 3758 -XXII від 21.12.93. - Режим доступу: www.rada.kiev.ua/laws/pravo/new.
3. Корчак-Чепурківський Ю. Таблиці доживання і сподіваного життя людності в 1925-1926 роках. Харків. 1929.- 425 с.
4. Народне господарство Української РСР у 1970 році. ЦСУ УРСР, 1971.- 388 с.
5. Теренс М. Ганслі. Соціальна політика та соціальне забезпечення за ринкової економіки. - К., Основи. 1996. - 425 с

Рецензент: Бікулов Д.Г., к.держ.упр., доцент.

УДК 304 (477) (075.8)

Бичков С. І.,

помічник-консультант голови комітету
Верховної Ради України

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ

Розглядаються питання розробки методологічних підходів до формування та розвитку системи соціального захисту населення в Україні. Розкриваються основні принципи, на яких має будуватися регіональна система соціального захисту. Пропонується методика обчислення середньодушового сукупного доходу сім'ї з урахуванням її доходу від власності.

Рассматриваются вопросы разработки методологических подходов относительно формирования и развития системы социальной защиты населения в Украине. Раскрываются основные принципы, на которых должна строиться региональная система социальной защиты. Предлагается методика вычисления среднедушевого совокупного дохода семьи с учетом ее дохода от собственности.

The questions of development of methodological approaches in relation to forming and development of the system of social defence of population in Ukraine are examined. Main principles which the regional system of social defence must be built on open up. The method of calculation of srednedushovogo gross income of family taking into account its profit from own is offered.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями. Результати аналізу еволюції систем соціального захисту населення в країнах світу свідчать, що в Україні, процес побудови систем соціального захисту населення відбувався під впливом найрізноманітніших історичних і економічних чинників, а також у різні періоди і різними темпами.

Складність розвитку системи соціального захисту в будь-якому суспільстві пов'язана як з суперечностями в трактуванні сутності цього явища, так і з суперечностями між організаційними структурами, що діють у цій сфері, та недосконалою нормативно-правовою базою. Це потребує